

Литвинов Анатолій Іванович,
доктор економічних наук, доцент, професор
кафедри фінансів, банківської справи та
страхування Державного біотехнологічного
університету

Lytvynov Anatoly,
Doctor of Economic Sciences, Associate Professor,
State Biotechnological University,
<https://orcid.org/0000-0003-2440-6358>

Ставерська Тетяна Олександрівна,
кандидат економічних наук, доцент, завідувач
кафедри фінансів, банківської справи та
страхування Державного біотехнологічного
університету

Staverska Tetiana,
PhD in Economics, Associate Professor, State
Biotechnological University,
<https://orcid.org/0000-0001-8417-2982>

ФІНАНСОВІ ІННОВАЦІЇ ЯК ІНСТРУМЕНТ ЗАХИСТУ АКТИВІВ **FINANCIAL INNOVATIONS AS ASSETS PROTECTION TOOL**

Литвинов А. І., Ставерська Т. О. Фінансові
інновації як інструмент захисту активів.
*Український журнал прикладної економіки та
техніки*. 2022. Том 7. № 3. С. 142-147.

Lytvynov A., Staverska T. Financial innovations as
assets protection tool. *Ukrainian Journal of Applied
Economics and Technology*.
2022. Volume 7. № 3, pp. 142-147.

Наслідки тривалих жорстких карантинних обмежень під час пандемії COVID-19, а тепер військові дії, зумовлені військовою агресією Російської Федерації проти України, обумовили поглиблення диспропорцій в усіх галузях економіки України. Водночас парадигма економічних відносин довела ефективність їх відбудови і забезпечення подальшого сталого розвитку на принципах інноваційності. Саме фінансова сфера здатна найбільш оперативно та при найменшій витратності імплементувати інструментарій інноваційного розвитку із одночасним дотриманням умов мінімізації фінансових ризиків. Саме тому вважаємо за необхідне визначення чітких векторів інноваційного розвитку фінансової сфери, спрямованих на мінімізацію фінансових ризиків, захист активів і фінансових інструментів, забезпечення безперебійної роботи усіх ланок фінансової системи. Дослідження складових фінансової політики нашої держави, зокрема податкової та валютної політики, довело відсутність актуальних науково обґрунтованих рекомендацій щодо раціональних стратегій дій в екстремальних умовах, у яких опинилася Україна, що опосередковано свідчить про певні негативні тенденції в якості управління фінансовою системою держави. Позитивні тенденції інноваційного розвитку спостерігаються у банківській системі, що забезпечує власників та клієнтів банків від значної частини ризиків. Серед таких заходів слід зазначити, зокрема, переміщення серверів одного з провідних українських державних банків за кордон та активне використання хмарних сервісів. Інноваційним набором інструментів, що дозволили зберегти стабільність фінансової системи під час воєнних дій, є платіжні інструменти, засновані на сучасних інформаційних технологіях: платіжні картки, банківські мобільні додатки, POS-термінали в торгових точках, криптовалюти. За нинішніх умов криптовалюти перетворюються на потужний і зручний інноваційний фінансовий інструмент. Основними перевагами криптовалют визначено: збереження фінансових активів, здатність значною мірою зняти напругу з валютного ринку; ефективність в організації грошових потоків і фінансових розрахунків у регіональному та глобальному масштабах. Основними проблемами застосування криптовалют визначено такі: висока волатильність криптовалют; відсутність поширеної практики використання криптовалют в господарських операціях; ймовірність зростання вартості транзакцій та курсових ризиків у порівнянні з традиційними фінансово-грошовими інструментами; обмеженість поширення криптовалют в Україні в корпоративному секторі, дрібному та середньому бізнесі завдяки недосконалій регламентації з боку держави та фінансової системи.

Ключові слова: фінансові інновації, фінансові активи, мінімізація фінансових ризиків, фінансові інструменти, криптовалюти.

The consequences of long-term strict quarantine restrictions during the COVID-19 pandemic, and now the military actions caused by the military aggression of the Russian Federation against Ukraine, led to the deepening of disparities in all sectors of the Ukrainian economy. Furthermore, the paradigm of economic relations proved the effectiveness of their reconstruction and ensuring further sustainable development based on the principles of innovation. It is the financial sphere that is able to implement the tools of innovative development most quickly and at the lowest cost while simultaneously complying with the conditions for minimizing financial risks. That is why we consider it necessary to define clear vectors of innovative development in the financial sphere, aimed at minimizing financial risks, protecting assets and financial instruments, ensuring smooth operation of all links in the financial system. The study of the components of the financial policy in our state, in particular the tax and currency policy, proved the absence of actual scientifically based recommendations regarding rational strategies of action in the extreme conditions in which Ukraine is and which indirectly indicates certain negative trends in the quality of the management of the state's financial system. Positive trends of innovative development are observed in the banking system that protects the owners and clients of banks from a significant part of the risks. Among such measures, the transfer of servers of one of the leading Ukrainian state

banks abroad and the active use of cloud services should be outlined. The innovative set of tools that made it possible to preserve the stability of the financial system during hostilities are payment tools based on modern information technologies: payment cards, banking mobile applications, POS terminals at retail outlets, cryptocurrencies. Under the current conditions, cryptocurrencies are turning into a powerful and convenient innovative financial instrument. The main advantages of cryptocurrencies are defined as preservation of financial assets, ability to relieve tension significantly from the foreign exchange market; efficiency in the organization of cash flows and financial settlements on a regional and global scale. The following are identified as the main problems of using cryptocurrencies: high volatility of cryptocurrencies; lack of widespread practice of using cryptocurrencies in business transactions; the probability of an increase in the cost of transactions and exchange rate risks in comparison with traditional financial and monetary instruments; limited distribution of cryptocurrencies in Ukraine in the corporate sector, small and medium-sized businesses due to imperfect regulation by the state, and the financial system.

Keywords: *financial innovations, financial assets, minimization of financial risks, financial instruments, cryptocurrencies.*

Вступ

Фінансова галузь традиційно вважається одним із найбільш консервативно налаштованих секторів економіки. Проте, темпи інноваційного розвитку наразі є дуже високими. Іншою особливістю фінансів є їх надзвичайно висока чутливість до ризиків. До того ж, в умовах воєнних дій, зумовлених військовою агресією Російської Федерації, рівень ризиків значно підвищується і часто виходить за прийнятні межі. Тому наукове завдання обґрунтування шляхів зменшення ризиків для фінансових та інших активів, пошук адекватних інструментів їх захисту, підходи до розв'язання якого ми намагаємося окреслити в цій праці, набуває сьогодні особливого практичного значення.

Науковий напрям фінансових інновацій має доволі давню і багату історію досліджень. Одним з піонерів цієї теми був Йозеф Шумпетер, який фактично обґрунтував інноваційну природу економічного розвитку [1]. Наразі світову наукову фінансову думку більше турбують аспекти впливу фінансових інновацій на довкілля. Про це зокрема зазначають у своїх дослідженнях китайські та індійські вчені [2]. Екологічна проблема до недавнього часу турбувала і вітчизняних науковців, зокрема О. Пахненко та П. Коломієць [3], інших [4]. Також важливими напрямками роботи дослідників залишаються інструменти венчурного фінансування [5], криптовалюти [6] тощо. Натомість проблемам мінімізації ризику та захисту активів, на наш погляд, приділяється недостатньо уваги. Але ведеться робота і в цьому напрямі. Це, зокрема, дослідження О. Баули та О. Лютак [7].

Проблема пошуку інноваційних підходів до мінімізації фінансових ризиків, захисту активів в умовах соціальних потрясінь і відповідних фінансових інструментів, на наш погляд, залишається недостатньо дослідженою і потребує більш глибоких наукових пошуків. Також це стосується і обґрунтування шляхів вирішення на інноваційній основі проблеми забезпечення безперебійної роботи фінансової системи, створення умов для збереження, мобілізації та ефективного використання наявних фінансових ресурсів економічних суб'єктів.

Формулювання цілей статті

Метою цієї статті є розробка шляхів розв'язання проблеми захисту активів в умовах соціальних потрясінь на основі інноваційних фінансових підходів та інструментів.

Виклад основного матеріалу

Основою для дослідження стала ситуація, що виникла в Україні в результаті військової агресії Російської Федерації. Викликами для економічних суб'єктів, що перебувають під юрисдикцією України, стали руйнування цивільної інфраструктури, геноцид українського населення, ядерний тероризм з боку агресора. Все це створює значні загрози та ризики для ведення господарської діяльності та навіть для збереження наявних у економічного суб'єкта активів.

Відсутність актуальних науково обґрунтованих рекомендацій щодо раціональних стратегій дій в таких умовах спричинила не завжди адекватні і непослідовні дії урядовців у фінансовій сфері. Прикладом цього стала, зокрема, сфера оподаткування. Зокрема, всіх фізичних осіб, фізичних осіб – підприємців, та юридичних осіб було звільнено від відповідальності за неподання чи несвоєчасне подання звітності та встановлено мораторій на податкові перевірки. Також призупинено застосування санкцій, пов'язаних із застосуванням реєстраторів розрахункових операцій [9]. Введено нульовий акциз на пальне (бензини, дизельне, скраплений газ) та зменшено ставку ПДВ до 7% для імпорту такого пального [10]. Запроваджено багато інших пільг. Зазначаючи, в цілому, позитивний вплив згаданих заходів на підприємницьку активність, слід висловити занепокоєння щодо будь-якої стратегії в цій сфері. На це вказують, зокрема, дії, спрямовані на повернення назад акцизів на пальне [11]. Тобто, дії вчиняються

вибірково, на основі методу спроб і помилок. Але в сьогоднішній ситуації, коли кожна помилка коштує українцям людських життів та загрожує втратою державності, це не зовсім та інноваційність, яка зараз потрібна.

Також викликає занепокоєння і валютна політика. Зокрема, реалізація положень постанов НБУ № 18 від 24.02.2022 (станом на момент підготовки цього матеріалу) [12] перерозподіляє частину валютної виручки на користь банків, де обслуговуються рахунки експортерів. Фактично створений новий податок, який автоматично спрямовується на користь банків. Механізмом його формування виступає різниця між регульованим курсом банку, за яким власники валюти змушені її продавати, та реальним ринковим курсом. Інноваційний характер такого механізму державної підтримки приватних комерційних банків коштом їх клієнтів не викликає сумнівів. Але знову виникають питання щодо доцільності таких інновацій.

А деякі кроки НБУ, такі як заборона оприлюднення поточного валютного курсу окремими суб'єктами валютного ринку [13], взагалі, викликають велике занепокоєння. Тим більше, що право кожного збирати і поширювати інформацію в будь-який спосіб в Україні є конституційним [14, ст. 34]. Це більше нагадує спробу замість того, щоб зайнятися лікуванням, дати хворому градусника з намальованою нормальною температурою і оголосити йому, що хвороба минула.

Подібні дії з більшою ймовірністю призведуть до загострення ситуації, аніж до її стабілізації. Тим більше, що вони опосередковано свідчать про негативні тенденції в якості управління фінансовою системою держави в сучасній надзвичайно складній ситуації. Звичайно, що це буде турбувати не лише корпоративний сектор, а й населення. Принаймні, ту його частину, що має у своїй власності збереження, фінансові та майнові активи.

Втім, є й приклади успішних дій у фінансовій сфері. І такі дії були по-справжньому інноваційними. Значною мірою саме завдяки таким інноваціям вдалось забезпечити безперебійну роботу банківської системи. Зокрема, нам відомо про переміщення серверів одного з провідних українських державних банків за кордон [15]. Це дозволило убезпечити клієнтів банку від значної частини ризиків, пов'язаних із можливим захопленням або фізичним знищенням головного офісу внаслідок атаки росіян. Цей досвід, безумовно, є позитивним і заслуговує на поширення.

При цьому можливе використання хмарних сервісів, які самі по собі є інновацією. Це дозволяє уникнути частини витрат, пов'язаних із організацією власного дата-центру або його орендою. До того, ж рівень безпеки досягається навіть більш високий. При цьому сама така технологія гарно масштабується і може бути використана не лише великими банками, але й окремими підприємствами, підприємцями та навіть фізичними особами. Також цей урок має стати застереженням для всіх майбутніх спроб обмежити географію зберігання чутливих даних серверами, розташованими виключно на території України.

Іншим інноваційним набором інструментів, що дозволили зберегти стабільність фінансової системи під час воєнних дій, стали платіжні інструменти, засновані на сучасних інформаційних технологіях: платіжні картки, банківські мобільні додатки, POS-термінали в торгових точках. Ефективна робота банківської системи, можливість проведення безготівкових розрахунків із використанням платіжних карток та мобільних телефонів дозволили запобігти перенавантаженню сфери готівкового обігу і забезпечити функціонування системи грошових розрахунків.

Також слід зазначити і важливу роль криптовалют. Із нішового інструменту, цікавого для ентузіастів та організаторів кримінальних оборудок, криптовалюти перетворюються на потужний і зручний фінансовий інструмент. Україна наразі посідає друге місце в рейтингу компанії Triple A за розповсюдженням криптовалют серед населення [16], і це також дозволило значною мірою зняти напругу з валютного ринку. Адже ця альтернатива часом сумнівним рішенням НБУ на практиці довела свою ефективність. Зокрема, за даними компанії Crystal Blockchain, станом на 12 травня 2022 р. українські волонтери на свої криптовалютні гаманці змогли зібрати понад 125 млн дол. пожертв [17].

Разом із тим, гострою проблемою залишається висока волатильність криптовалют. Так, наприклад, курс криптовалюти №1 за своєю капіталізацією, біткоїна (BTC), зі свого історичного максимуму на рівні 67,8 тис. дол. за монету у листопаді минулого, 2021 року, зараз коливається на рівні 19-21 тис. дол. за монету. Це також стосується й багатьох інших криптовалют.

Втім, розв'язанням цієї проблеми можуть стати так звані стабільні монети (стейблкоїн або stablecoin). Головною особливістю цього інструменту є прив'язка його вартості до традиційних валют. Наразі найбільшою за обсягом капіталізації стейблкоїн криптовалютою є

Tether (USDT). Вона використовує прив'язку до долара США. Динаміка курсів BTC та USDT по відношенню до долара США за 10 місяців, що передували підготовці цього матеріалу, наводиться на рис. 1. Як видно з графіку, прив'язка USDT до курсу долара США працює досить ефективно для того, щоб використовувати його у фінансових розрахунках.

Зокрема, нами було проаналізовано динаміку руху курсу USDT у порівнянні із BTC за період із жовтня 2021 р., коли BTC досяг ціни свого історичного максимуму, і до серпня 2022 р. Графіки наводяться на рис. 1.

З наведених графіків видно, що, незважаючи на коливання та тенденцію до зниження вартості BTC, курс USDT залишається доволі стабільним, що забезпечує USDT значні переваги при обранні її в якості інструменту розрахунків. Це підтверджується коефіцієнтом стандартного відхилення, який для BTC склав

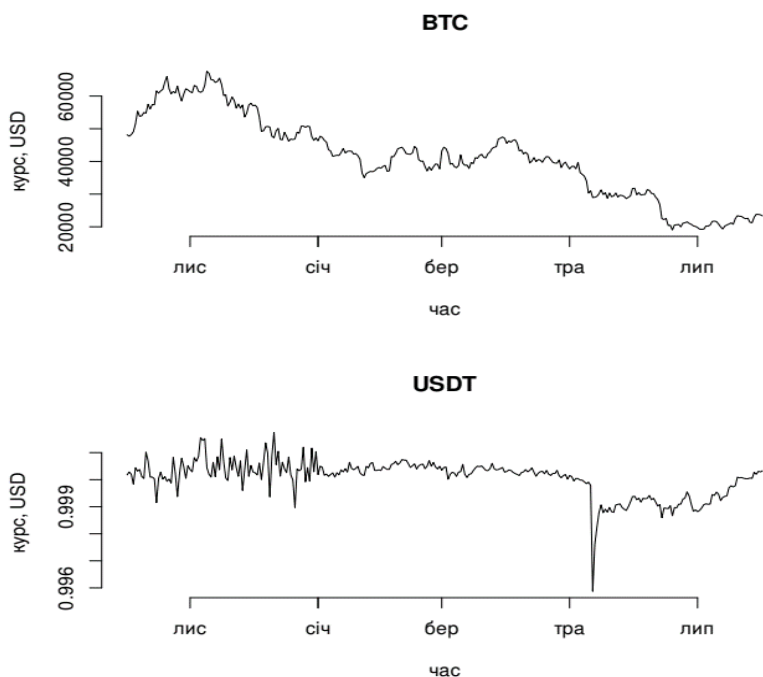

Рис. 1. Динаміка окремих криптовалют із жовтня 2021 р. по серпень 2022 р.

Разом із цим, слід мати на увазі, що інноваційні криптовалютні інструменти не є магічним способом вирішення проблем. А, за певних умов, можуть навіть додати більше проблем, ніж вирішити. Це пов'язано із тим, що поки що відсутня поширена практика використання криптовалют в господарських операціях, транзакції з використанням криптовалют можуть виявитись дорожчими за традиційні фінансові інструменти. Курсові ризики, притаманні криптовалютам, також є вищими у порівнянні із традиційними грошовими інструментами. І цей перелік можна продовжувати.

До безсумнівних переваг криптовалют слід віднести те, що децентралізований характер розрахунків із їх використанням забезпечує можливість проведення розрахунків в глобальному масштабі. А для самих розрахунків необхідна лише наявність доступу до інтернет. Втім, за певних умов, можна навіть обійтись і без нього. Використання криптовалют для розрахунків пов'язане із певними витратами через те, що транзакції є платними. Вартість транзакції залежить від обраної криптовалюти. Проте, для міжнародних розрахунків використання криптовалют може виявитись більш вигідною формою розрахунків за банківські перекази.

Із самого початку криптовалюти було задумано як інструмент, вільний від будь-якого регулювання з боку держави та фінансової системи. Про це, зокрема, йдеться у праці, яка заклала теоретичні основи першої у всіх відношеннях криптовалюти – біткоіну [19]. І, що стосується звичайних людей, це буде перевагою. Але такий стан речей стає на заваді поширенню криптовалют в Україні в корпоративному секторі, дрібному та середньому бізнесі. Адже до недавнього часу питання, пов'язані із використанням криптовалют суб'єктами господарської діяльності, залишалися «сірою» зоною і вимагали неабиякого хисту від обліковців та фінансистів, організацій, які наважилися на використання цього інноваційного інструменту.

відхилення, який для BTC склав понад 30%, а для USDT не перевищив 0,1%. Це дає підстави вважати неприйнятним рівень курсових ризиків при прийнятті рішень щодо вибору BTC як інструмента фінансових розрахунків. При цьому, слушною альтернативою буде USDT, який практично не зазнає впливу даного ризику.

Але, якщо для фізичних осіб ми не вбачаємо наразі суттєвих перешкод із використанням криптовалют в якості інструмента розрахунків, для суб'єктів господарської діяльності ситуація дещо відрізняється. Втім, слід очікувати, що прийняття та впровадження на практиці положень Закону України «Про віртуальні активи» [18] принаймні зробить криптовалютні інструменти більш доступними і для суб'єктів господарської діяльності.

Висновки та перспективи подальших розвідок

Сьогодні питання забезпечення збереженості активів потребують нових, інноваційних рішень. Адже внаслідок розв'язаної російською федерацією загарбницької війни суттєво зростають підприємницькі ризики, в тому числі – ризик втрати активів. Запроваджені на державному рівні заходи, які мали б стабілізувати соціально-економічну ситуацію не завжди є адекватними та послідовними, а інколи – навіть створюють нові загрози. І це спонукає підприємців до пошуку інноваційних рішень.

Одним з інноваційних інструментів, які дозволяють вирішити питання збереження фінансових активів є підходи, що ґрунтуються на використанні криптовалют. Це, зокрема, дозволяє здійснювати фінансові розрахунки без участі банків і уникати в такий спосіб ризиків, пов'язаних із неналежною роботою банківської системи, в тому числі оминаючи не завжди обґрунтовані обмеження розрахунків.

Втім, використання криптовалютних інструментів додає ризиків іншої природи. Вони, зокрема, пов'язані із нестабільною вартістю криптовалют. Даний вид ризику є суттєвою перешкодою для використання в розрахунках інструменту BTC. При цьому USDT є прийнятним варіантом.

Інша група ризиків пов'язана з не завжди вдалим спробами законодавців встановити державний контроль за використанням криптовалютних та інших інноваційних фінансових інструментів та технологій, що може призвести до порушень законодавства і відповідних втрат. Ці ризики практично неможливо контролювати, тому їх слід уникати.

Подальші наукові пошуки в цьому напрямі мають бути спрямовані на нівелювання недоліків, притаманних інноваційним фінансовим інструментам, та розробку рекомендацій щодо їх практичного застосування суб'єктами господарської діяльності.

Список літератури

1. Schumpeter J.A. The Theory of Economic Development: An Inquiry Into Profits, Capital, Credit, Interest, and the Business Cycle. New Brunswick: Transaction Books, 1934.
2. Chishti M.Z., Sinha A. Do the shocks in technological and financial innovation influence the environmental quality? Evidence from BRICS economies. *Technology in Society*. 2022. Vol. 68. P. 101828.
3. Пахненко О., Коломієць П. Використання green fintech у розвитку соціально-відповідального бізнесу. *Economy and Society*. 2021. № 32.
4. Алексєєв І., Мазур А. Стале банківництво: концепція екологічної політики банку у сфері розподілу ресурсів для стимулювання сталого економічного розвитку. *Financial and credit activity problems of theory and practice*. 2022. Vol. 3, № 44. P. 8–15.
5. Бондарчук Н.В. Проблеми функціонування механізму венчурного фінансування в Україні. *The actual problems of regional economy development*. 2022. Vol. 2. P. 177–184.
6. Івахненко І., Демидюк О., Приходько Д. Інвестиційна привабливість криптовалют як інноваційного платіжного засобу в житловому будівництві. *Наукові інновації та передові технології*. 2022. № 8(10).
7. Баула О.В., Лютак О.М. Цифрова трансформація фінансового сектору світової економіки: тенденції та ризики. *The actual problems of regional economy development*. 2022. Vol. 1. P. 111–122.
8. Davydova O., Kashchena N., Staverska T., Chmil H. Digitalization of Economic Activity Management and Sustainable Enterprise's Development. *International Journal of Innovative Technology and Exploring Engineering*. 2020. Vol. 8. Issue 3C. Pp. 195-200. URL: <https://www.ijrte.org/download/volume-8-issue-3c/>
9. Про захист інтересів суб'єктів подання звітності та інших документів у період дії воєнного стану або стану війни. *Офіційний вебпортал парламенту України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2115-20>
10. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану. *Офіційний вебпортал парламенту України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2120-20>
11. Гуйван О. Акциз на пальне можуть повернути: Рада підтримала пропозицію Кабміну. *Суспільне: Новини*. 2022. URL: <https://suspiilne.media/276512-verhovna-rada-pidtrimala-propoziciu-pro-povernenna-akciziv-na-palne/>
12. Про роботу банківської системи в період запровадження воєнного стану. *Офіційний вебпортал парламенту України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/v0018500-22>
13. Про особливості регулювання та нагляду за здійсненням діяльності з торгівлі валютними цінностями в готівковій формі в період дії воєнного стану та внесення змін до постанови Правління Національного банку України від 06 березня 2022 року № 39. *Офіційний вебпортал парламенту України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/v0165500-22>
14. Конституція України. *Офіційний вебпортал парламенту України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
15. ПриватБанк переніс весь дата-центр до ЄС. *Інтерфакс-Україна*. URL: <https://ua.interfax.com.ua/news/economic/828207.html>
16. Global Cryptocurrency Ownership Data 2021. *Triple A*. URL: <https://triple-a.io/crypto-ownership-data/>
17. UPDATED: Report on Crypto Donations Raised in Support of Ukraine. *Crystal Blockchain Analytics for Crypto Compliance*. 2022. URL: <https://crystalblockchain.com/articles/report-on-crypto-donations-raised-in-support-of-ukraine/>

-
18. Про віртуальні активи. *Офіційний вебпортал парламенту України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2074-20>
 19. Nakamoto S. Bitcoin: A Peer-to-Peer Electronic Cash System. URL: <http://bitcoin.org/bitcoin.pdf>.

References

1. Schumpeter, J.A. (1934). *The Theory of Economic Development: An Inquiry Into Profits, Capital, Credit, Interest, and the Business Cycle*. New Brunswick: Transaction Books.
2. Chishti, M.Z., Sinha, A. (2022). Do the shocks in technological and financial innovation influence the environmental quality? Evidence from BRICS economies. *Technology in Society*. Vol. 68. P. 101828.
3. Pakhnenko, O., Kolomiets, P. (2021). «The use of green fintech in the development of socially responsible business». *Economy and Society*. № 32. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-32-94>
4. Alyeksyeyev, I., Mazur, A. (2022). «Sustainable banking: the concept of the bank's environmental policy in the field of resource allocation to stimulate sustainable economic development». *Financial and credit activity problems of theory and practice*. Vol. 3, № 44, pp. 8–15.
5. Bondarchuk, N.V. (2022). «Problems of functioning of the mechanism of venture financing in Ukraine». *The actual problems of regional economy development*. Vol. 2, pp. 177–184.
6. Ivaxnenko, I., Demydyuk, O., Pryxod'ko, D. (2022). «Investment attractiveness of cryptocurrencies as an innovative means of payment in housing construction». *Naukovi innovatsii ta peredovi tekhnologii*. № 8(10).
7. Baula, O.V., Lyutak, O.M. (2022). «Digital transformation of the financial sector of the world economy: trends and risks». *The actual problems of regional economy development*. Vol. 1, pp. 111–122.
8. Davydova, O., Kashchena, N., Staverska, T., Chmil, H. (2020). Digitalization of Economic Activity Management and Sustainable Enterprise's Development. *International Journal of Innovative Technology and Exploring Engineering*. Vol. 8. Is. 3C. Pp. 195-200. Available at: <https://www.ijrte.org/download/volume-8-issue-3c/>
9. Pro zaxy'st interesiv sub'yektiv podannya zvitnosti ta inshy'x dokumentiv u period diyi voyennogo stanu abo stanu vijny'. Oficijny'j vebportal parlamentu Ukrainy' [On the protection of the interests of the subjects of reporting and other documents during the period of martial law or a state of war. Official website of the Parliament of Ukraine]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2115-20>
10. Pro vnesennya zmin do Podatkovogo kodeksu Ukrainy' ta inshy'x zakonodavchy'x aktiv Ukrainy' shhodo diyi norm na period diyi voyennogo stanu. Oficijny'j vebportal parlamentu Ukrainy' [On making changes to the Tax Code of Ukraine and other legislative acts of Ukraine regarding the effect of norms for the period of martial law. Official website of the Parliament of Ukraine]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2120-20>
11. Gujvan, O. (2022). Akcy'z na pal'ne mozhut' povernuty': Rada pidtry'mala propozy'ciyu Kabminu [Excise tax on fuel can be returned: the Council supported the proposal of the Cabinet]. *Social: News*. Available at: <https://suspiilne.media/276512-verhovna-rada-pidtrimala-propoziciyu-pro-povernenna-akciziv-na-palne/>
12. Pro robotu bankivs'koyi sy'stemy' v period zaprovadzhennya voyennogo stanu. Oficijny'j vebportal parlamentu Ukrainy'. [About the operation of the banking system during the introduction of martial law. Official website of the Parliament of Ukraine.]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/go/v0018500-22>
13. Pro osobly'vosti regulyuvannya ta naglyadu za zdijnsnenniam diyal'nosti z torgivli valyutny'my' cinnostyamy' v gotivkovij formi v period diyi voyennogo stanu ta vnesennya zmin do postanovy' Pravlinyinia Nacional'nogo banku Ukrainy' vid 06.03.2022 No39. Oficijny'j vebportal parlamentu Ukrainy' [On the peculiarities of the regulation and supervision of the activity of trading currency values in cash during the period of martial law and the introduction of changes to the resolution of the Board of the National Bank of Ukraine dated March 6, 2022 No. 39. Official web portal of the Parliament of Ukraine]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/go/v0165500-22>
14. Konstytuciya Ukrainy'. Oficijny'j vebportal parlamentu Ukrainy' [Constitution of Ukraine. Official website of the Parliament of Ukraine]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/go/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
15. Pry'vatBank perenis ves` data-centr do YeS. Interfaks-Ukrayina [PrivatBank moved the entire data center to the EU. Interfax-Ukraine]. Available at: <https://ua.interfax.com.ua/news/economic/828207.html>
16. Global Cryptocurrency Ownership Data 2021. Triple A. Available at: <https://triple-a.io/crypto-ownership-data/>
17. UPDATED: Report on Crypto Donations Raised in Support of Ukraine. Crystal Blockchain Analytics for Crypto Compliance. 2022. Available at: <https://crystalblockchain.com/articles/report-on-crypto-donations-raised-in-support-of-ukraine/>
18. Pro virtual'ni akty'vy'. Oficijny'j vebportal parlamentu Ukrainy' [About virtual assets. Official website of the Parliament of Ukraine]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2074-20>
19. Nakamoto, S. Bitcoin: A Peer-to-Peer Electronic Cash System. Available at: <http://bitcoin.org/bitcoin.pdf>.

Стаття надійшла до редакції 23.10.2022 р.